

Ugy tűnik szemünkben, hogy az új-
jártékelt erkölcsi megítélések for-
gatják más irányba a történelmet
és nem fordítva, — a változott té-
nyek kényszerítik ki a változott
magatartást. A „világnézet“ erköl-
csi hanyatlásának vagy megfelelé-
sének kételye viaskodik bennük, no-
ha csak ők kerültek világnézetükkel
meghasonlott helyzetbe.

Persze a kételkedésnek is meg van
a tiszteletreméltó ér-
ve, mint az elvűségnek. A kétke-
dés, mint szellemi magatartás, leg-
főbb szülője az új bizonyosságok-
nak és feltétele a fejlődésnek. A
hithűség üres dogmatika kétely és
megfontolás nélkül. Az, aki a hit
nevében elutasítja (nem a kétséget,
hanem) a kétség jogát, az magán a
hiten (értsd: világnézetben) ejt se-
bet, amely éppen a kételkedés, kriti-
ka és revízió jogán tudja előbbre-
vinni és megvalósítani céljait.

Engels egy helyen igen szemléltető
példával tanuskodik amellett, hogy a
tudományos szocializmus megte-
remtől, akik megítélései és történel-
mi elemzéseinek pedig alapvetőeknek
bizonyultak, mint voltak kénytele-
nek az események változásai foly-
tán átértékelni nem egy korábbi
felfogásukat. „A történelem — írja
Engels — leleplezte nézeteink illu-
zió voltát, széjjelrombolta tévedé-
seinket...“ A változó történelmi kor-
szakok más-más feladatokat, eljá-
rást és módszert igényelnek. „Nem
szabad törödni az elmélettel, csak
a valóság nagy tényeit szabad
figyelembe venni“ — állította Ulja-
nov. Vajjon a Maginot és Siegfried
erődvonalak korában lehet-e a na-
poleoni korszak haditaktikáját al-
kalmazni?

Nyilvánvaló, hogy a „világnézeti“
magatartás erkölcsi megítélését
nem lehet statikus elvek szerint ér-
tékelni, anélkül, hogy alapvető hi-
báikat ne követnénk el. Az elna-
gyolt kétely és túlméretezett bizo-
nyosság egyaránt a szemlélet elha-
tárolásához és az értékitélet meg-
romlásához vezet. Ebben a vonatko-
zásban ezek az ellentétes szempon-

tú módszerek semmiben sem külön-
böznek egymástól.

Bizonyos, hogy a történelmi vál-
tozások új tényei felszámolják a
„világnézetek“ kételkedőinek és elfo-
gultjainak zavarát s az ítéletek és
értékelések a tárgyilagosság és
tényvizsgálat józan légkörében ki-
egyensúlyozott és mértékletes for-
mát öltenek. Ez nem a világnézeti
számonekérés és erkölcsi kontroll le-
tűnése, hanem új kételyek és új bi-
zonyosságok felé nyit utat, ame-
lyek zavar helyett inkább a tisztá-
zás ügyét szolgálják és lektüzdik a
bukott „erkölcsi“ képletekkel szem-
beni oktalán áhítatot. (Robotos
Imre)

N I E T Z S C H E É S A F A S I Z M U S .

Ha Nietzsche olyan hosszú
ideig él, mint Goethe vagy Kant,
megfigyelhette volna annak a moz-
galomnak kialakulását, mely legza-
jósabban hivatkozik rá: — a hitle-
rizmusét...

A hitleri bölcsélet magának köve-
teli Nietzschét s mint a fasizmus
szellemi apja, mintegy hivatalos be-
iktatást nyert azon a napon, mikor
Hitlert Weimarban ünnepelesen
fogadta a filozófus nővére, abban a
házban, ahol Nietzsche meghalt s
ahol kéziratait és emléktárgyait
őrzik.

Mennyiben helytálló ez a követé-
lés?

Az idézetekkel vívott vita eléggé
hiábavalónak látszik, minthogy
Nietzschének kora minden kérdéssé-
vel kapcsolatban ilyen ellentmondó
véleményei voltak.

Ha ihletét és gondolkodásának
mozgását figyeljük, a következő
megállapításokra juthatunk:

A mithosz nietzschei eszméjét
magáévá teheti és alkalmazhatja a
fasizmus. Itt rendelkezésére áll az
ésszerűtlen, primitív és faji elkép-
zelések apológiája, amire szükség
van. A „Tragédia eredete“ a nyu-
gati világ kulturális és politikai
válságának első hírnökéül s a fa-
siszta gondolkodás vezérfonalának
tekinthető. A hitleri ideológiában

Nietzsche bizonyára felismerné még pesszimizmusát, a hősiesség és tragédia iránti kultuszát, feltalálná vágyát, mely a valóság igazolására irányult és azt is, hogy a küldetés bármilyen kegyetlen is, dicsővé válik, amint felismertük és elfogadtuk.

És mégis, már a Zarathustra túlhaladja a természet, faj s a primitív közösség homályából előbukkanó mithikus alak eszméjét. Nietzsche jövő eszméje nem fasiszta. Minden hullámozása ellenére Nietzsche célja a biológiai, a jelenlegi ember túlhaladása volt. „Meghaladni! Felülemelkedni!” Ez a nietzschei imperatívum ép az ellenkezője a fasiszta követelménynek, mely szerint az összeütközések örökkévalóak s az emberi problémáknak nincs megoldásuk.

Nietzsche számára azonban elviselhetetlen lenne a hitlerista ideológiában a mult történelmi „felkérődzése”, az állam kultusza s az egyén és lelkiismeret egyetemesülésének megvetése.

Rövid formulában foglalhatjuk össze ennek az analízisnek eredményét: a fasiszta nietzscheizmus nagyon pontosan megfelel a wagnerizmusnak és Nietzsche wagneri korhatásának. A fasiszmus wagneri a színházi hatások iránti vonzalma, hangoskodása és fényűző heroizmusa — tehát mindazok miatt, amiket Nietzsche bohóckodásnak tartott. A wagneri mítoszokhoz is kapcsolódik. Siegfried a fasiszta ifjúság eszményképe. Egyébként Wagner szocialista szökevény, előbb a miszticizmushoz, majd a nacionalizmushoz ér! De Nietzsche mindig törekedett rá, hogy önmagában meghaladja Wagnert...

A csordaállat, a megalázott, nívellát ember, a beletörődés embere vajjon nem ez a fasiszta tömegek embere? Nietzsche nem szerette a tömeget; a fasiszmus hizeleg nekik, mint tömegeknek, hogy megtarthassák tömeg-voltukban.

A fasiszmus a hősiességet tette alapeszmejévé. Kétségtelen, hogy a

fasiszta elit s a hitlerista vagy mussolinista ifjúság körében fellelhető a tűz, valami ostoba, de őszinte hősiesség. A fasiszta diktátorok úgy állítják az embereket életük feláldozásának eshetősége elé, mint kikerülhetetlen végzet elé...

Eljön és eljöhét az idő, hogy a másik oldalnak is háboruznia kell s fel fogják áldozni magukat anélkül, hogy önfeláldozásuknak misztikus értelmet adnának. Meghalnak a halál misztikuma nélkül, az életért, sőt annak tudatával, hogy az életet semmi sem pótolhatja. Meghalni, tudva, hogy ez a halál csak egy a sok közül — meghalni az életért, amit szeretünk s amely számára meg akarjuk őrizni a jövőt — nem magasabb lelkeség, nem az emberfelettihez közelebbi feszültség és erő-e ez? S nem a tragikum és hősiesség legmagasabb értelme?

Nietzschenek legnagyobb érdeme, hogy az emberrel foglalkozott. A XIX. század bölcselete sokkal inkább az eszmével, az öntudatlannal s a világgal foglalkozott, mint az emberrel.

Még ha mítosz formájában is, Nietzsche ember-eszmét tár elénk: a teljes embert, aki fölülmulja az emberi jelenlegi állapotát, az erők elforgácsolódását és ellentétét s az élet és lélek teljes egységévé válik. Az ember önmaga felülmulása által válik emberré. Nietzsche emberföltöttje a valóban emberi!...

Mi a kultúra? Nietzsche válaszolt napjaink ez alapvető kérdésére. A valódi kultúra egyben élet, gondolkodás és cselekvési mód. Valamely emberi közösség életének értéke. Jelenti az ember magával és a világgal szembeni viszonyát.

A jövő nagy kulturának az egyetemes az emberibe s az ösztönt a tudatba kell olvasztania. Ez a teljes ember kulturája lesz, de belső és külső rendet, az értékek hierarchiáját s egységes emberi erőt követel. Ezek a nietzschei eszmék növekvő jelentőséget és értéket kapnak. Természetesen egészítik ki az ember marxi felfogását.

Ez az, amiért abszurd Nietzschét szembehelyezni Marx-szal.

Nietzsche jövő-akarása nagyszerű volt. A kor embere benne akart, szenvedett, csüggedt és tért vissza mindig a reményhez. S ez az, ami életének egyedülálló jelleget ad. — Ki mer végül szemünkre vetni gyöngédséget az elveszni ítélt dolgokkal szemben? Nietzschevel szólván, nemcsak ilymódon ismerhetjük fel és téphetjük ki gyökerestől őket? (Henri Lefebvre)

A DUNAI KONFÖDERÁCIÓ GONDOLATA a történelemben az 1848-49-es magyar szabadságharcra kapcsolatban Bálcescu majd Kossuth fogalmazásában vetődik fel s célja a Duna-völgyi kis államok szorosabb gazdasági-politikai kapcsolatba léptetése egymással, mert fennmaradásuk — a gondolat felvetői szerint — az osztrák, esetleg osztrák-német és orosz imperializmusok támadásával szemben csak így biztosítható. A XIX. század ez időszaka a polgári társadalom megszilárdulásának és a nemzeti eszme kifejlődésének a szakasza. Magyarország felemás társadalmi szerkezete, polgári osztályának fejletlensége, mind akadályozta a Dunakonföderáció gondolatának akárcsak nagy vonalakban is a megvalósulását, hisz elsősorban Magyarországra hárult volna a kezdeményező fél feladata. A szabadságharc elbukott, mert nem volt igazi, erős polgári osztály, melynek érdekében állott volna a jobbágy viszonyok teljes likvidálása s a nemzetiségekkel való teljes megbékülés jegyében a konföderáció megvalósítása. Pedig a lassan polgárosodó Magyarország érdekében jobban beillett a Dunai Egyesült Államok megalakítása, mint a később oly végzetessé vált Osztrák-Magyar-Monarchia. A magyar polgárosodást a fejlettebb osztrák polgári rend elnyomja és ebbeli igyekezetében a magyar agráriusok segítségére támaszkodik. Magyarországnak me-

radni, hogy Ausztriát olcsó mezőgazdasági termékekkel lássa el s piaca legyen a polgárilag fejlettebb Ausztria iparcikkeinek. A dunai konföderáció viszont Magyarországot tette volna a sulyponttá. A dunai kis államok között a polgári fejlődés legmagasabb fokán álló Magyarországnak lett volna még polgári szempontból is leginkább érdeke a konföderáció, mert valószínű, hogy később a többi dunai államok kerültek volna Magyarországtól olyan függő helyzetbe, mint amilyenbe Magyarország került az Osztrák-Magyar-Monarchia megalakításával Ausztriától. Végzetesnek kell tekinteni az eben az időszakban keletkező dunai-eszmék elvetését s a sajátos Osztrák-Magyar, önáltató imperiálizmus keletkezését, mely a 48-as eszmékkal való teljes szakításhoz, a kisebbségek elnyomásához; végeredményben a világháborúhoz járult hozzá nagy mértékben. Annak idején tehát a dunai-eszme, hacsak elméleti síkon is, progresszív irányú volt.

A Dunai Egyesült Államok Jászi és mások által kifejtett gondolata jóval később a kezdődő szétbomlást próbálta feltartóztatni. Jászi híve a kettős monarchiának, csak más és polgárabb, föderálisztikusabb formában s még az uralkodó házat sem hagyja ki programjából. Hogy őszintén demokráciát akart, engedjük meg, de Deák Ferencz is, amikor 1867-ben az uralkodó házzal a nemzet nevében megkötötte a békét és ezzel lerakta alapjait az Osztrák-Magyar-Monarchiának, legalább oly őszinte demokratikus jószándékkal tette, mint Jászi, mégis az eredmény egy párját ritkító reakciós képződmény lett. A dolgok nem a jószándékon, hanem elsősorban az események logikáján múlnak.

A konföderációs gondolat második időszaka a világháború után az utódállamokban keletkezik. A német polgári rend a világháború és az azt követő forradalmi válság által egyensúlyából kilóditva lassanként